

TÜRKİYE'DE VETERİNER HEKİMLİĞİ EĞİTİMİNDE TÜRKÇELEŞME SÜRECİ

Halis Yerlikaya¹@

Abdullah Özen¹

Process of Adoption into Turkish in Veterinary Education in Turkey

Summary: Education of Veterinary Medicine at scientific sense in Turkey was started in 1842 by Godlewsky who came from Prussia. From this date until the end of 19th century, the appointment of foreign staff for education in the school, the increase in academical and professional contacts at international level within the field of veterinary medicine, and the efforts exerted to reflect the western scientific understanding upon the education caused Turkish to be influenced by foreign languages. Studies on adoption of Turkish as dominant language were started with Tanzimat, 1839 regulations; and the first serious step in this aspect was taken with the Revulation in Turkish alphabet in Republic era. Studies to adopt into Turkish were started on scientific terms; and within the time, Humane and Veterinary Medical fields were affected. Studies to adopt into Turkish in veterinary medicine processed in parallel with those in Medicine, and the progresses in both fields completed each other. Studies to adopt into Turkish in Veterinary Medicine were noticed in basic sciences like Anatomy, and it particularly turned into a systematical format within the structure of Higher Agriculture Institute. Purification and simplification studies on the terms, idioms and words of Humane and Veterinary Medicine at scientific sense has been continued for centuries despite all disadvantages that were confronted at different periods, and it is also continuing at present. The presentation of a new concept into the use of humanity from day to day in parallel to scientific developments in this era, could be considered as the continuation of studies to find out terms matching these concepts in the future.

Key words: Adoption into Turkish, Turkish Language, Veterinary Medicine, Veterinary Education.

Özet: Türkiye'de bilimsel anlamda veteriner hekimliği eğitimi, 1842 yılında Prusya'dan getirilen Godlewsky tarafından başlatılmıştır. Bu tarihten 19'uncu yüzyılın sonuna kadar geçen sürede, Veteriner Hekimliği Okulunda yabancı öğretim elemanlarının aktif olarak görev alması, veteriner hekimliği alanında uluslar arası düzeyde akademik ve meslekî temaların artması ve batı bilim anlayışının eğitime yansıtılması gibi çabalar, Türkçenin yabancı dillerin etkisi altında kalmasına neden olmuştur. Tanzimat'la birlikte Türkçenin hakim dil durumuna getirilmesi yönünde çalışmalar başlatılmış; bu yönde ilk büyük adım, Cumhuriyet Döneminde, Harf Devrimi ile atılmıştır. Türkçeleşme konusundaki çalışmalar bilimsel terimlerde başlatılmış; zamanla tıp ve veteriner hekimliğinde kendini göstermiştir. Veteriner hekimliği alanında Türkçeleşme çalışmaları, tıp alanındaki çalışmalarla büyük ölçüde paralellik göstermiş; her iki alandaki gelişmeler birbirini tamamlar bir nitelik kazanmıştır. Veteriner hekimliğinde Türkçeleşme çalışmaları, daha çok anatomi gibi temel bilimlerde kendisini hissettirmiş; özellikle, Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesinde oldukça sistematik bir hal almıştır. Zaman zaman görülen olumsuzluklara karşın, tıp ve veteriner hekimliğine ait terim, deyim ve sözcüklerde, bilimsel anlamda özleştirme ve sadeleştirme çabaları yüzyıllardan beri sürdürülmüş ve günümüzde de devam etmektedir. Kaldı ki, çağımızın bilimsel gelişmelerine paralel olarak, her geçen gün yeni bir kavramın insanlığın kullanımına sunulduğu, gelecekte de bu kavramları karşılayacak terimlerin bulunması için yapılacak çalışmaların devam edeceği şeklinde değerlendirilebilir.

Anahtar kelimeler: Türkçeleşme, Türkçe, Veteriner Hekimliği, Veteriner Hekimliği Eğitimi.

Giriş

Türk Dilinin sadeleştirilmesi ve özleştirilmesi konusundaki çalışmalar, saptanabilen ilk Türk Lûgatı olan Divânü Lûgat-it-Türk'e kadar götürülmektedir. Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072 yılında yazılan kitap, Arapça ve Farsça etkisinde kalmış olan Türk Dilinin, diğer dillerden aşığı kalır bir

yanı olmadığını göstermek amacıyla meydana getirilmiştir (Kaşgarlı Mahmut, 1939).

Bu tarihten yaklaşık 200 yıl sonra, 13 Mayıs 1277'de, Karamanoğlu I. Mehmet Bey, Selçuklu Hanedanı adına Konya'da "...Bugünden sonra *dîvânda, dergâhta, bârgâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmaması...*" içereklili fermânı ile devlet işlerinde kullanılan Arapça ve

özellikle de Farsçanın hâkimiyetine büyük bir darbe vermiştir. Bu fermân Türk kültür tarihinin en önemli olaylarından biri olarak kabul edilmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1974).

Karal (1978)'a göre, Türkiye'de konuşma dilinin yabancı etkilerden kurtarılması, ulusal bir edebiyatın meydana getirilmesi ve Türkçenin bilim dili düzeyine yükseltilmesi konularındaki çalışmaların başlangıcı 1718 tarihine kadar gitmektedir. Bu tarihten sonra konuyla ilgilenenlerin sayısı giderek artmıştır. Onsekizinci yüzyılın ilk yarısında, Türk Dilinin özleştirilmesi ve sadeleştirilmesi konularında olumlu gelişmeler görülmüştür. Bazı dîvan şairleri Türkçe sözcüklerin ağırlıkta kullanıldığı şiirler yazma denemelerine girişirken, bir kısım yazarlar da bu dilin edebiyat ve bilim dili olamayacağı konusundaki yerleşmiş düşünceye karşı mücadele etmişlerdir (Karal, 1978).

Türk Dilinin, edebiyat ve bilim alanlarında ulusal dil durumuna getirilmesi yolunda ilk adım alfabe sorununa çözüm arayışı ile olmuştur. Bu dönemden sonra, III. Selim'in (1761-1808), kız kardeşi Hatice Sultan'a, Latin harfleri ile Türkçe mektup yazması örneğinde görüldüğü gibi, kullanılmakta olan Arap Alfabeti yerine zaman zaman Latin Alfabeti kullanılmışsa da, harfler ve alfabe sorunu yeniden ancak İkinci Meşrutiyet döneminde ciddi anlamda gündeme gelmiştir. Ne var ki, aydınlar arası tartışmalardan ve "*Harfleri İslah Komisyonları*" çalışmalarından bir sonuç sağlanamamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında ordunun işe karışması ile yazının ıslahına gidilmiş; bundan sonra, Avrupa Cephesindeki Türk Birliklerinin resmî telgraf yazışmalarında Latin harfleri kullanılmaya başlanmıştır. M. Kemal de, Çanakkale'den yazmış olduğu mektuplarda Latin Alfabeti kullanmıştır (Karal, 1978).

Atatürk'ün her eseri gibi, dil konusundaki çalışmaları da Kurtuluş Savaşı'nın tamamlayıcı ve bölünmez bir parçası olarak, Türk varlığının bağımsızlık içinde gelişip yükselmesine yönelen büyük ulusal çabalardan birini ifade eder. Atatürk, bir konuşmasında dil çalışmalarının amacını, "*Türk Dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğe kavuşması*" olarak belirtmiştir (Ürgüplü, 1965). Yine Atatürk'ün "*Türk Ulusu demek Türk Dili demektir. Ulus olmanın çok belirgin niteliklerinden birisi dildir. Türk Ulusundanım diyen insanlar, her şeyden önce ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan, Türk kültüründen ve Türk toplumundan olduğunu ileri sürerse buna inanmak doğru olmaz*" şeklindeki cümlelerinden Atatürkçülüğün ulusal ve öz bir dile varmayı amaç

gösterdiği anlaşılmaktadır (Özdemir, 1969).

Atatürk, yeni bilimsel terimlerin Türk Dili köklerinden üretilmesini ve gramer kurallarının bilimsel yollarla belirlenmesini amaçlamış; bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: "*Öyle istiyorum ki; Türk Dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koy-sun ve her dalda yazı yazarlar, bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel, ahenkli dilimizi kullanabilsinler*" (İnan, 1966; Sayılı, 1978).

Şüphesiz ki; Türk Dili üzerindeki çalışmalar, Atatürk'ün koymuş olduğu amaçlar doğrultusunda, her alanı olduğu gibi, tıp ve veteriner hekimliği alanını da içermiş; bu alandaki eğitim, öğretim, araştırma ve yayın faaliyetlerinde Harf Devriminin büyük etkisi olmuştur.

Bu çalışma ile, Türk Dilindeki özleştirme ve sadeleştirme çabaları ile veteriner hekimliği alanındaki Türkçeleşme sürecinin gelişim aşamaları ve bu aşamaların genel karakterini ortaya koymak; ayrıca, Türkçenin başka dillerin etkisinden kurtulması ile bilimselleşmesi arasındaki paralelliği tartışmaya açmak amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot

Araştırmanın materyalini "Harf Devrimi" ve sonuçlarına ilişkin belge ve kaynaklar, tıp ve veteriner hekimliğinde dil çalışmaları ve dilde yenilenme etkisini yansıtan arşiv belgeleri ile yayınlar oluşturmuştur. Derlenen bilgiler, analiz ve sentez yoluyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Veteriner hekimliği konularındaki gelişmeler değerlendirilirken, birbirlerinden bağımsız olmadıkları ve birçok konuda ortak gelişme gösterdikleri için tıp alanına da değinilmiştir.

Tıp Alanında Görülen Gelişmeler

İslam ve Selçuklu tıbbının bir devamı olan Osmanlı tıbbı, Tanzimat'tan önce tam anlamıyla klasik bir karakter taşır. Bu dönemde, başvuru kitabı niteliğindeki tüm eserler bilim dili olan Arapça ya da Farsçaya çevrilmiş ve Osmanlı hekimleri için vazgeçilmez bilgi kaynakları olmuşlardır. Sözü edilen bu eserler, 14'üncü yüzyıldan itibaren Türkçeleştirilmeye başlanmış ve böylece "*Türk Tıp Terminolojisinin*" kurulması yolunda ilk adımlar atılmıştır (Kahya, 1965; Şehsuvaroğlu ve ark., 1984).

Onsekizinci yüzyıl, Arapça ve özellikle de Batı dillerinden Türkçeye çevrilen eserlerle, Türk Tıp Terminolojisinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. İznikli Hekim Ömer Efendi, Ömer Şifâî Dede ve Bursalı Ali Münşi'nin Michael Ettmüller'den yaptığı "*Materia Medica*" ve Mynsicht'ten yapılan "*Krabadin*" çevirisi, "*Kınakına*" ile "*İpekakuana*" mo-

nografleri, Hekimbaşı Vesim Abbas Efendi'nin Doğu ve Batı tıbbi üzerine hazırladığı "Düstür"ü ve Macarlı Bargias'tan çevirdiği "Akrabadin'i, Müverrih Suphi-zâde Abdülaziz Efendi'nin çevirdiği Boerhaeve'nin "Aforizma"ları, Ahmet Sadri tarafından çevrilen "Tuhfet-ül Mûminin" adlı eser, Şânizâde Atâ'nın "Hamse-i Şânizâde" adıyla yazdığı ve üç cildi "Miyarületibba" adını alan taş basması resimli ilk tıp kitabı ve ayrıca İbnî Sîna'nın "Kânun" adlı eserinin çevrilişi bu dönemin en fazla göze çarpan örnekleridir (Şehsuvaroğlu ve ark.,1984).

Türkçenin bilim dili durumuna getirilmesi konusundaki çalışmalar, 18'inci yüzyılda başlamış, bu dönemde kurulan Deniz ve Kara Harp Okullarında öğretim Türkçe yapılmıştır. Her ne kadar, Tıp Okulunun açılışında (14 Mart 1827) Fransızca eğitime başlanmışsa da, bu uygulamanın gerekçesi II. Mahmut tarafından şöyle açıklanmıştır: "...Burada tıp bilimini Fransızca okuyacaksınız. Şimdilik eksikleriniz ve zorluklarınız varsa da onların kısa zamanda giderileceğini umar ve dilerim. Bizler bir taraftan bilgili hekimler yetiştirip orduda ve ülke içinde gerekli görevlerde kullanırken bir taraftan da tıp dilini Türkçeleştirmeye ve gerekli kitapları kendi dilimizde yazmaya gayret etmeliyiz" (Karal, 1978)

Eğitiminde Fransızcanın hakim dil olduğu Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye 1853'de nazır olarak atanan Cemalettin Bey, Türkçe öğretime geçilmesi düşüncesi ile Arapça, Türkçe ve Fransızca'yı iyi bilen bir kadro yetiştirmek için "Mümtaz Sınıfı" adı verilen bir sınıf açmıştır. Bu sınıf, Cemalettin Bey'in nazırlıktan ayrılmasından (1859) sonra kapanmışsa da, bu sınıfın öğrencileri bu yoldaki çabalarını sürdürmüşler; tıp öğretiminin Türkçe olması, tıp kitaplarının Türkçeye çevrilmesi, halkın sağlık eğitiminde gerekli yayınların Türkçe yazılması, bilgi ve düşüncelerin Türkçe tartışılacağı bir derneğin kurulması ve bir tıp gazetesinin çıkarılması amacı ile 1866 yılında Saray tarafından da onaylanan "Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye"yi kurmuşlardır (Unat, 1997).

Dernek üyeleri, ilk iş olarak, bir tıp sözlüğü hazırlamaya başlamış; İbn-i Sîna, Şânizâde Atâ ve daha birçok Türk hekiminin eserlerinden yararlanarak, 1873'de Fransızcadan Türkçeye (Osmanlıca) bir tıp lûgatı bastırmışlardır. Böylece tıp öğretiminde ve hekimlik dilinde, terim bakımından bir birlik ve uyum meydana getirilmeye çalışılmıştır (Zeren, 1943).

Bu dönemde, Türkçeleşme sürecine büyük hiz-

metler yapmış isimlerin başında Dr. Hüseyin Remzi Bey gelmektedir. Hüseyin Remzi'nin yüksek öğretim için hazırladığı kitaplardaki dil, zamanın aydınlanma dili; terimler ise, "Lûgat-ı Tıbbiye"nin terimleridir. Hazırladığı kitapların ve yazdığı yazıların hemen tamamında zamanının aydın halkının dilini ve olabildiği ölçüde o yılların terimlerini kullanmaya çalışmıştır. Bunu tam başaramadığı durumlarda, kitabın uygun bir yerinde Türkçe karşılıklarını koymuştur. Örneğin "Ömür ve Beşer" adlı eserin başında "iş bu kitabın istifadesi umumî olsun için bilicap müstamel olup Lûgat-ı Tıbbiye'nin şerh ve izahı bölümünde 34 Osmanlıca terimin Fransızca ve Türkçe karşılıkları verilmiştir" şeklinde bir açıklama bulunmaktadır. Se-retan - cancer-yenirce, dimağ - perveau - beyin bunlardan bazı örneklerdir (Şehsuvaroğlu ve ark.,1984).

Harf Devriminden sonraki dönemde tıp terminolojisinde ani gelişmeler izlenmiştir. Zeren (1943)'e göre; Güneş Dil Teorisi ile başlayan dönemde, tıp literatüründe bir duraklama, hatta bir gerileme görülmüştür. Arapça terimler yeniden kullanılmaya başlanmış; bu yüzden yazı dilinde olduğu gibi bilimsel terimlerin kullanımında da kararsızlık ve uyumsuzluk ön plana çıkmıştır. Bu dönemin bazı hocaları Greko-Latin, bazıları Fransızca, bazıları da öz Türkçe adını verdikleri uydurma bir dil kullanmışlardır. Bu karmaşa sonucunda tıp terimlerinde; hicab-ı haciz - böleç - diaphragme-diaphragma, serir-i basari-görme dağı-couche optiçe-thalamus, tabaka-i karniye-gözcami-cornea işitti ve gördü gibi hekimden hekime farklılık gösteren oldukça karışık bir durum ortaya çıkmıştır. Yine hekimlerden kansere yengeç, peritona çevre gerer, pneumoni'ye öykence, vitamine dirimöz diyen ve bunları broşürlerde kullananlar olmuştur (Zeren, 1943).

Bu aşamada Türk Tıp Dilinin tam bir anarşi içinde olduğunu gören Türk hekimleri ve Tıp Fakültesi (İstanbul) öğretim üyeleri, 1938'de Tıp Fakültesinde 1939'da "Etıbba Odası"nda, 1939 ve 1940'da yine Tıp Fakültesinde ve Türk Dil Kurultaylarında konuyu ele alarak değerlendirmişler ve sorunun çözümü için şu esasları kararlaştırmışlardır.

• Çeşitli çalışmalarla bulunup önerilen karşılıkların ilgili komisyonlardan onayı

• Terimlerin, kültür ve teknikte ileri ülkelerde olduğu gibi Greko-Latin asıllarından, ulusal fonetiğimize uydurularak üretilmesi ve komisyonlarca onaylanması

• Kullanılan eski terimlerin, öz Türkçe karşılıkları bulununcaya kadar olduğu gibi kullanılması ve Latincelelerinin de ayrıca belirtilmesi (Zeren, 1943)

Özellikle Harf Devriminden sonra sistemli bir şekilde başlatılan ve 1941-1942 yıllarında başarılı bir gelişme dönemi gösteren tıp terimlerinde Türkçeleştirme çalışmalarının, günümüzde de aynı güncellik ve ciddiyetini koruyarak devam ettiği görülmektedir.

Veteriner Hekimliği Alanındaki Gelişmeler

Türkiye'de bilimsel anlamda veteriner hekimliği eğitimi 1842 yılında Prusya'dan getirilen Godlewsky tarafından başlatılmıştır. Çevirmen kullanılarak ders veren Godlewsky bu derslerde, Gurlt'un anatomi kitabı gibi, beraberinde getirdiği kitapları izlemiş; bu kitapların asıllarına bağlı kalmaya özen göstermiştir. Godlewsky, 1845 yılında başlayan ikinci dönemde, Türkçe öğrenmiş ve dersleri Türkçe vermeye çalışmıştır (Godlewsky ve Sommer, 1972).

Godlewsky'den sonra, 1849'da Dubroca ve 1858'de Levis'in öğretim kadrosuna getirilmesi, okulda Fransız ekolüne temel oluşturmuştur. Ahmet Paşa'nın 1865'te Viyana'da, 1867'de Zürih'te yapılan uluslar arası veteriner hekimliği kongrelerine katılımıyla, veteriner hekimliği alanında batı ile ilk bilimsel temaslar başlamıştır (Dinçer, 1975). Bunun bir diğer kanıtı, 1873'te öğretim kadrolarınca alınan karara dayanarak, meslek kitaplarının Batı dillerinden Türkçeye çevrilmeye başlanmasıdır (Erk ve Dinçer, 1970; Dinçer, 1975).

Veteriner hekimliğindeki eğitim-öğretim faaliyetlerinde olduğu gibi, çeviri işlerinde de Tıp Okulunun öğretim üyelerinden yararlanılmıştır. Hüseyin Remzi bu öğretim üyelerinin başında gelmektedir (Dinçer, 1969b, Erk ve Dinçer, 1970).

Pasteur'ün 1885'te kuduz aşısı uygulamasını dünyaya duyurmasından sonra, Dr. Zeoros Paşa başkanlığında, Dr. Hüseyin Remzi ve Veteriner Hekim Hüseyin Hüsnü'den oluşan grubun, Paris'te gördükleri altı aylık stajdan dönmeleri; Fransa'da bakteriyoloji üzerinde çalışan Dr. Rifat Hüsamettin'in bakteriyoloji derslerinde görevlendirilmesi, 1893'te İstanbul'a gelen Dr. Chantemesse ve 1894'te "Bakteriyolojihane-i Osmani"yi kuran Dr. Nicolle gibi bilim adamlarının etkisi ve 1890'da Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin 1895'ten itibaren ülkeye dönmeleri, Fransız ekolünü, dolayısıyla Fransızca'yı veteriner hekimliği alanında hakim dil konumuna getirmiştir (Dinçer, 1975). Fransızca etkisinin bu dönemden sonra arttığı ve Harf Devrimine (1928) kadar sürdüğü gözlenmektedir. Bu dönemlerde veteriner hekimliği alanında yayımlanan süreli yayınlarda ve yeni kalemeye alınan kitaplarda, Türkçe sözcüklerin yan-

larında Fransızca karşılıkların bulunması ve bu döneme ait diplomaların Türkçe ve Fransızca olması dikkat çekicidir.

Cumhuriyet Dönemi öncesinde, bütün bilimsel terimlerde olduğu gibi veteriner hekimliği terimlerinde de büyük bir karmaşa yaşanmıştır. Öyle ki, bu dönemde "at" için, "feres, esb, rahş, semant, rehvar, şebdiz, yekran, tevsen, sütur, kümeyt ve edhem" gibi çok değişik adlar kullanılmıştır (Karal, 1978).

Harf Devrimi ile birlikte, veteriner hekimliği alanında saptanabilen ilk değişiklik süreli yayınlarda görülmüştür. Bu tarihe kadar Arap harfleri ile Türkçe yayımlanan dergilerden "Askerî Tıbb-ı Baytarî Mecmûası" ve "Baytarî Mecmûa" 1929 yılının ilk sayılarından itibaren Latin harfleri ile Türkçe yayımlanmıştır.

Harf Devrimiyle beraber, özellikle 1934 yılından sonra, o zamana kadar Arapça karşılıkları kullanılan bilimsel terimlerin (özellikle anatomi terimleri) Latince karşılıklarını kullanma eğilimi başlamıştır (Erk ve Dinçer, 1970).

Veteriner hekimliği alanındaki terimlerin ıslahı çalışmalarında ilk ele alınan sözcüklerden birisi "baytar" terimi olmuştur. Bu terim yerine "veteriner" karşılığının kullanılması ile ilgili hazırlıklar 1934 yılında başlatılmış; uzun süren çalışmaların ardından ilk olarak 1937 yılının Haziran ayında "baytar" yerine "veteriner" terimi resmen kullanılmıştır (Anonim, 1934; Özgür, 1997).

Bu arada 1933 yılında kurulan ve bünyesinde Veteriner Fakültesini de bulunduran Yüksek Ziraat Enstitüsündeki (YZE) Türkçeleşme çalışmaları, "İVüncü Türk Dil Kurultayı Toplu Tutalgaları"nda, YZE Umumi Katibi Ali Kemal Yiğitoğlu tarafından şöyle açıklanmaktadır: "YZE'nin dil işleriyle uğraşması denebilir ki, Enstitünün kurulmasıyla başlar. Esasen YZE' nin kurulmasında güdülen başlıca ülkü, memleketi ziraat, ormancılık ve veteriner hekimliği bakımlarından araştırmak ve memleket ziraat ilmini kurmaktır. Enstitünün bütün çalışmaları bu yönde olmuştur. Bu çalışmalar halkın toprakla iç içe olduğunu pek yakından göstermek ve halkımızın toprağın binbir işine, binbir mahsülüne verdiği adları toplamak bakımından dilimiz için tükenmez bir hazine olacak değerdedir. Ziraat Enstitüsünün her üyesi, bu araştırmaları sırasında halkımızın bu büyük dil hazinesinden faydalanmış ve büyük hayranlık duygularıyla verilen bu adları toplamıştır. YZE'nin araştırmaları muhtelif yönlerden olduğu için, halkımızın dil hazinesinden faydalanması da geniş ölçüdedir.

Bütün bu araştırmalardan elde edilen neticeler, YZE'de derlenmekte, yerlerini bulmakta ve değerlendirilmektedir.

YZE'nin bu yöndeki çalışmaları henüz sona ermiş değildir. Hele ilmin, tekniğin yeni tabirlerini Türkçeleştirmede, devletin sitemli olarak ele aldığı dil işlerinde bizim de büyük vazifemiz olduğunu biliyoruz.

Dil ve terim işleri, Enstitümüzde, şu tarzda başarılmaktadır. Kûl olarak bütün ziraata ait terimleri hazırlamak üzere rektörün başkanlığı altında bir komisyon kurulmuştur. Komisyon ziraat, orman ve veteriner terimlerini toplayan üç kol başı eliyle, bu mesleklerde yer alan bütün kelime ve tabirleri fişlere geçirmekte, bunların Grekçe ve Latincesini, Almanca, Fransızca ve Osmanlıcasını bir araya toplayarak Türkçe karşılığını yazmak üzere ilgililere vermektedirler. Tabirlerin Türkçe karşılıklarını terim olarak bulmakta ve yerleştirmekte önceden arz ettiğim gibi kullandığımız hazne halkımızın dilidir" (Yığıtoğlu, 1943).

YZE'deki Türkçeleştirme çabalarına örnek olacak çalışmaların ilk örneklerinin Süreyya Tahsin Aygün tarafından ortaya konduğu görülmektedir. Aygün'ün eserlerinden "Mikrobiyoloji Andıcı" (1936), Arapça, Farsça, Latince ve diğer dillerdeki sözcük, deyim ve terimler yerine Türkçe karşılıklar içermesi, özde anlaşılır biçimde olması ve böylece bilim dilinde de Türkçenin zenginliğini yansıtmaya açısından büyük önem taşımaktadır. Yazar (Aygün, 1937) "Bulaşıcı Hastalıklar Bilgisi" adlı bir diğer eserinde "İlmin ana yolları hiç bir milletin değildir, tüm kültür insanların ortak malıdır. Ne var ki uluslar arası bilgilerin yurttaki uygulamasına ulaşmak amacıyla yurt için çalışmak ve yurt bilgisi kurmak gereklidir" diyerek konuya yaklaşımını farklı bir biçimde ifade etmiştir.

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü yayınlarından Ellenberger ve Baum'un "Evcil Hayvanların Komparativ Anatomisi" adlı eserinden hazırlanan Richter'in "İç örgenler İlimi" adlı eseri (Richter, 1937), Türkçeleştirme sürecinde o dönemdeki çalışmaların karakterini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Eserin (Richter, 1937) 3'üncü cildinin baş tarafında bulunan "Beden boşluğunda bulunan uzuvlara geniş manasile İçörgenler Vissera=Haşv (cemi: ahsa) ve bunlardan bahseden ilme de İçörgenleri ilmi=Splanchnologia denir" şeklindeki açıklamadan da anlaşılacağı üzere, terimlerin Latince ve Osmanlıca, yer yer ise Almanca karşılıkları verilmiş; eserin tamamında aynı yöntem izlenmeye çalışılmıştır. Terimlere önerilen karşılıklar, öteden beri Türkçede var olan sözcükler olabildiği gibi, yer yer yazarın kendince yaptığı tamlamalardan oluşmaktadır. Sözelimi; "MEZENTERIUM, (Almanca, Gekröse. Band, Netz) dir. Osmanlıca'da: masarika denirdi. Türkçede: İçorganlartabağı denebilirse de, burada masarikayı, çok umumileşmiş ve Latincesinin dahi ağılebi ihtimal menşeyini bu kelimeden almış bulunduğunu düşünerek, kabul ettik" şeklindeki açıklamada, yazar terimlere karşılık bulmak için kullanmış olduğu yöntemi göstermektedir. Benzer şekilde bir başka bölümde "Cartilago arytenoidea: bu kıkırdak bahçe sulamağa mahsus fisikiyeli tenekelere benzediğinden ARYTENOİD adını almıştır. Bunu Türkçeye tercüme ettiğimizde çok uzun mürekkep bir isim olacağından, Almanların kabul ettiği gibi anykıkırdağı dedik" şeklindeki açıklamalardan yazarın yer yer terimleri asıllarından Türkçeye tamlamalarla aktarmaya çalıştığı görülmektedir. Bunun yanında yine kendinden önceki anatomi kitaplarına atıflar yaparak, Türkçe karşılıkların bulunamadığı durumlarda, Osmanlıca yerine Almanca ya da Latince asıllar kullanıldığını bildirmektedir (Richter, 1937). Eserde kullanılan

ÇİZELGE-I

Latince	Türkçe	Osmanlıca
Omentum	Gömlek, örtü, ağ (tergömlek)	Serb
Diaphragma	Vereverdi	Hicabı haciz
Transudat	Sızıntı	Reş
Regio hypogastrica	Altkarın nahiyesi	Tahtelmidevi nahiyesi
Regio pubis	Edepbölgesi	Âne nahiyesi
Musculus thyreo pharyngeus	Kalkanyutakadelesi	Derekî bel'ümî
Musculus levator veli palatini	Damakyelkenikaldırıcısı	Safihai şerraül hanek
Colon labyrinth	Kolondolaşık yolu	Kolon tih'ini
Glandula thyreoidea	Kalkanbezi	Derekî gудde

terimler ile bu terimlerin Osmanlıca karşılıkları ve bunlara önerilen Türkçe karşılıklar için bazı örnekler ÇİZELGE I'de gösterildiği gibidir:

Veteriner hekimliği alanında anatomi terimlerinin Türkçe karşılıkları ve açıklamalarını içeren bir başka eser "Komparatif Anatomi Terimleri" adlı kitaptır (Richter, 1951). Kitapta ele alınan terimler dört farklı dilde karşılıkları verilerek değerlendirilmiştir. Yazar (Richter, 1951) burada belirttiği sınıflandırma için izlediği yolu şöyle açıklamaktadır:

"...Müellif istilahları 4 sıra üzerinde ve yan yana aşağıdaki tarzda dizmiştir.

1. İnci sırada: latin-yunan (klasik-antik) esaslı üzerine beynelmilîl istilahları,

2. İnci sırada: bu istilahların Türkçeleri, izahlı olarak

3. Üncü sırada: eski ve çoğu arapçadan alınmış osmanlı istilahları,

4. Üncü sırada: istilahların almanca ları"

Ayrıca kitapta ele alınan karşılıkların veriliş ve kitabın kaleme alınış amacı eserin Önsöz'ünde şu şekilde açıklanmaktadır:

"... Bu sayede mukayeseli anatomi dili Türkçede dahi tespit edilmiş oldu. Bu terakkinin ilmi ve pedagogi bakımından ehemmiyeti çok büyüktür. Çünkü Anatomi, Embriyoloji ve Histoloji gibi iki esaslı şubesiyle, Veteriner hekimliği ilminin dahi sağlam bir temelini teşkil eder ve bilhassa (Nomenclature) istilahları bakımından hekimlik (medicina) ilminin bir gövdesi, kütüğü gibi kabul olunabilir.

Bu eser veteriner tababetin bütün tedrisatının tam bir ahenk içinde okutturulabilmesi ve Türkçeye çevrilmeleri işinde sağlam ahenkli bir temel teşkil eder. Bu eser daha bir çok hususta faydalı olacaktır.

1) Yüksek Enstitünün genç talebesi daha bideyette beynelmilîl modern latince istilahları öğrenirken yanı başında bunların Türkçelerini yani ana dillerindeki karşılıklarını bulacaklar ve latince istilahları anlamak için önce çok karışık ve anlaşılması çok güç olan, arapça istilahlarla kafalarını yormalarına lüzum kalmayacaktır.

2) Almanca yazılmış olan Veteriner ilminin kitaplarından istifade etmek çok kolaylaştırılmış olacaktır...

3) Böylece modern, international ilim ve irtibat sağlanmış olacaktır.

4) *Eski Türkçe (osmanlıca) ile yazılmış kitaplarından dahi, zaruret hasıl olduğunda istifade edilecektir....*" (Richter, 1951).

Kitapta (Richter, 1951) ele alınan terimler ile bunların Osmanlıca-Türkçe-Almanca ve Latince karşılıkları için seçilmiş bazı örnekler ÇİZELGE II'de verildiği gibidir:

Türkiye'de veteriner hekimliği alanında saptanabilen ilk anatomi sözlüğü ise, 1966 yılında Turgut Özgüden (1966) tarafından hazırlanan "Karşılaştırmalı Anatomi Sözlüğü"dür. Eserin Önsöz'ünde bulunan ifadeye göre, Latince veya Grekçe terimlerin Türkçe karşılıkları bulunabilenler tam olarak, bulunamayanlar ise anlamları açıklanarak verilmiştir.

ÇİZELGE-II

Latince	Türkçe	Osmanlıca	Almanca
Zootomia	Hayvan anatomisi	İlmi teşrihi hayvanî	Tieranatomie
Hippotomia	At anatomisi	İlmi teşrihi feres	Pferdeanatomie
Kynotomia	Köpek anatomisi	İlmi teşrihi kelp	Hundeanaoie
Verticalis	Düşey, vertikal	Şakuli	Scheitelrecht
Lamina	Levha, yaprak, lam	Safiha, varak	Dand, blatt
Macula	Leke, benek	Şel	Der fleck
Plica	Dürüm, büküm	İltiva	Die falte
Ramus	Dal	Gusn	Der ast
Saccus	Kese, cep	Kise, ceyp	Der sack
Tendo	Kiriş	Veter	Die sehne
Vestibulum	Dehliz, havlı	Dehliz	Der vorplatz
Cochlea	Burga (sümüklüböcek)	Helezon	Scgraube, schnecke

Veteriner Hekimliği alanındaki dil çalışmalarına ilişkin bir diğer yayın ise Dinçer (1969a)'e aittir. Bu araştırmada, hastalık adlarının halk dilindeki Türkçe karşılıklarına ulaşmaya ve halk deyim, terim ve sözcüklerinin veteriner hekimliğinde Türkçeleşme sürecindeki yeri vurgulanmaya çalışılmıştır. Dinçer (1969a)'e göre, halk dilinde hastalıkların en yalınından, en karmaşığına kadar Türkçe adı ya da adları bulunmaktadır. Örneğin; tek tırnaklılarda eyer vurmasından kaynaklanan yaralara "eyer yarığı" (cidago fistülü) denir. Yine atların ayak bileklerindeki deri hastalığına verilen "bıçılğan-bıçılğan" adı Divan-ü Lügat-it Türk'te "bıçılğan" olarak geçmektedir. Dinçer (1967)'in bir diğer çalışmasında konu, halk bilimi çerçevesinde incelenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Uygarlık, insanın insana olan ilişkisinin bir ürünüdür. Bunu sağlayan da dildir. Bu nedenle dil, yalnızca bir iletişim aracı olarak kabul edilip, birtakım gramer kurallarına indirgenemez. Onun temelinde insanın yaratıcı gücü ve bütün kültürü yatar. Bir ulusun dili incelenirken, o ulusun uygarlık derecesi saptanabileceğinden, "dil uygarlığın aynasıdır" deyimini kullanılagelmıştır (Tekeli, 1978).

Ana dilde kullanılan terimleri bilmek, yalnızca halkla anlaşmaya değil, onların düşüncelerini, inanışlarını, değer yargılarını, kısaca kültürlerini anlamaya yardım eder. Buna en çok gereksinim duyanların başında sağlık hizmetleri görevlileri gelir. Çünkü, sağlık hizmetlerinin çağdaş tıp anlayışına olduğu kadar, kültürlere de uygun olarak sunulması gereği vardır. Kültürel özelliklerini dışlayan bir sağlık hizmeti modeli, halk tarafından beğenilerek, istenilerek ve verimli bir biçimde kullanılmaz (Öztek, 1992).

Terimler genel dilde, özel alanlardaki anlamları ile kullanılmalıdır. Örneğin; boyun, göz, sayrılık, ur, sinirlilik gibi pek çok sözcük, tüm toplumu ilgilendirdiği için genel dilde de kullanılıp, tıpta olduğundan değişik anlamlar taşımaktadırlar. Ancak onların, tıp uğraşının içinde bulunanlara oranla daha açık, sınırları daha belirli, aralarında çok daha geniş bir bilgi yükünün bulunacağı birer (ya da birden çok) anlam taşıyacakları, taşımaları gerektiği açıktır (Örs, 1978).

Buradan da tıp dilinin toplumun genel dilinden ayrı, bağımsız bir araç olamayacağı gerçeğine ulaşılabilir. Demek oluyor ki; bilim alanlarının eğitimlerinde ve uygulamalarında, başka bir deyişle gerçeklerin bulunması, aktarılması ve onlardan yararlanılmasında en temel araç olan dil, ulusların

temel dillerinin bir parçasıdır. Bugün bilim terimlerinin kaynağını oluşturan Yunanca ve Latince kökler, sözcükler ve ekler Türkçe karşılıkları gibi temelde genel dilden veya halk dilinden türetilmiştir (Örs, 1978).

Dinçer (1969a)'e göre; Anadolu halkı, tıp terimleri konusunda kendi terminolojisini oluşturmuş ve apsedan parazite kadar hemen her hastalık ve etkene Türkçe karşılığını kullanmıştır. Bu adlandırma her hastalığa birden çok ad verilmesi ve bu adların hastalıklara uygunlukları oldukça dikkat çekicidir. Bu çerçevede, Anadolu halkınca kullanılan birçok sözcüğün, Türkçenin gramer yapısına ve ulusal fonetiğe uygun, Türkçenin kendi kök, sözcük ve eklerinden türetilen terimler olduğu ve Türk Dilinin birçok bilimsel terimi karşılayacak zenginlikte olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye'de bilimsel anlamda tıp eğitiminin erken başlaması ve tıp hekimliği konularının erken tarihlerde ele alınması, veteriner hekimliği eğitimi alanındaki gelişmelerin, tıp hekimliği eğitiminin etkisi altında kalmasına neden olmuştur. Ayrıca ilk veteriner okulunda, tıp okulu hocaları görev almış; veteriner hekimliği kitapları tıp okulu hocalarıyla birlikte Türkçeye çevrilmiş, her iki okulda ortak dersler, ortak terimler ve ortak yöntemlerin kullanılmıştır. Bütün bu gelişmeler, tıp ve veteriner hekimliğindeki Türkçeleşme faaliyetlerinin aynı paralelde geliştiği ve karşılıklı etkileşim içinde olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Yüksek Ziraat Enstitüsünde yapılan çalışmalarda ve hazırlanan fişlerde izlenen yöntem biliminin Türk Dil Kurumunca saptanan esaslar çerçevesinde yapılması, Türk Dil Kurumunun derleme ve tarama sözlüklerinin hazırlanması çabalarının veteriner hekimliği alanındaki Türkçeleşme çalışmalarına örnek oluşturduğu söylenebilir.

Sonuç olarak denebilir ki; Harf Devrimi ile sistemli bir şekilde başlayan Türk Dilinin ve dolayısıyla tıp ve veteriner hekimliği terim, deyim ve sözcüklerinin bilimsel anlamda özleştirilme ve sadeleştirilme çalışmaları, zaman zaman görülen olumsuzluklara rağmen gelişim sürecini sürdürmüş ve günümüzde de sürdürmektedir. Kaldı ki çağımızın bilimsel gelişmelerine paralel olarak, her geçen gün yeni bir kavramın insanlığın kullanımına sunulması, gelecekte de bu kavramları karşılayacak terimlerin bulunması için yapılacak çalışmaların devam edeceği şeklinde değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

Anonim (1934). Zabıt Ceridesi. Y.Z.E. Kanunu Müzeyyel. 1/1052 Numaralı Kanun Layihası Görüşmeleri Cilt: XXIII.

- Devre 4, İctima 3, 70. İnikat. Ankara: T.B.M.M. Matbaası, s.:217-219.
- Aygün, S. T. (1936). "Mikrobiyoloji Andıcı". Devlet Basımevi, İstanbul.
- Aygün, S. T. (1937). Genel Bölüm. İçinde "Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar Bilgisi". Sümer Basımevi, Ankara.
- Diñçer, F. (1967). "Türk Folkloründe Veteriner Hekimliği Üzerine Araştırmalar". A.Ü. Veteriner Fakültesi Yay. 214, Çalışmalar: 216, Ankara.
- Diñçer, F. (1969a). Hastalık Adlarının Halk Dilindeki Türkçe Karşılıkları. Türk Dili, 211, 60-63.
- Diñçer, F. (1969b). "Türk Askeri Veteriner Hekimliği Öğretimi, Teşkilatı ve Askeri Veteriner Akademisi Tarihi". Ankara.
- Diñçer, F. (1975). Türkiye'de Bilimsel Veteriner Hekimliğinin Başlaması, Evreleri ve İlim Tarihimizdeki Yeri. A.Ü. Elazığ Veteriner Fakültesi Dergisi, 2, 1, 83-87.
- Erk, Nihal., Diñçer, F. (1970). "Türkiye'de Veteriner Hekimliği Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi". A.Ü. Veteriner Fakültesi Yay. 259, Ankara.
- Godlewsky, Sommer, (1972). "Türkiye'de Veteriner Hekimlik (19. YY Ortalarında)". (Çev.: Nihal Erk). A.Ü. Veteriner Fakültesi Yay. 281, Çalışmalar: 183, Ankara.
- İnan, Afet. (1966). Milliyetin Temeli Olan Dil Birliği. Türk Dili, 182, 90-91.
- Kahya, Esin. (1965). İki Osmanlıca Metinde Derlenmiş Anatomi ve Fizyoloji Terimleri. İçinde "Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe". T.T.K. Yayınları, XXIII. Dizi, Sa. 1, Ankara.
- Karal, E.Z. (1978). Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu. İçinde "Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe". T.T.K. Yayınları, XXIII. Dizi, Sa. 1, Ankara.
- Kaşgarlı Mahmut (1939). "Divanü Lugat-it-Türk Terçemesi". Cilt I. (Çev. B.Atalay). Alaeddin Kırıl Basımevi, Ankara.
- Örs, Y. (1978). Uluslararası Tıp Dili. T.D.D. XXXVII. 319, 165-171.
- Özdemir, E. (1969). Atatürkçülük Açısından Öz Türkçe Akımı. Türk Dili, 218, 115-118.
- Özgüden, T. (1966). "Karşılaştırmalı Anatomi Sözlüğü". A.Ü. Veteriner Fakültesi Yay. No 189, Ankara.
- Özgür, A. (1997). Veteriner Hekim Terimi Üzerine Bir İnceleme. AÜ Veteriner Fakültesi Dergisi, 44, 1, 97-104.
- Öztek, Z. (1992). "Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Sözlüğü". Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, T. D. K. Yay., Ankara.
- Richter, H. (1937). "İçörgerler İlimi".(Çev.: M.Ş. Kural) Cilt: III. Yüksek Ziraat Enstitüsü Talebe Ders Klavuzu, Sayı 10, Ankara.
- Richter, H. (1951). Önsöz "Alınmıştır": Mahmut Şemsi Kural, Komparatif Anatomi Terimleri. Cilt I, 2., Baskı. A.Ü. Veteriner Fakültesi Yay. 14, Ders Kitabı 12, Ankara.
- Sayılı, A. (1978). Atatürk ve Türk Dil Devrimi. İçinde "Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe". T.T.K. Yayınları, XXIII. Dizi, Sa. 1, Ankara.
- Şehsuvaroğlu, B.N., Erdemir Demirhan, A., Cantay Güreşsever, G. (1984). "Türk Tıp Tarihi". Bursa.
- Tekeli, Sevim. (1978). Bilim Dillerinin Tarihsel Gelişmelerine Bir Bakış. İçinde "Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe". T.T.K. Yayınları, XXIII. Dizi, Sa. 1, Ankara.
- Türk Ansiklopedisi (1974). "Karamanoğulları". Cilt, XXI. Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Unat, E. K. (1997). Muallim Miralay Dr. Hüseyin Remzi Bey ve Türkçe Tıp Dilimiz. Tıp Tarihi Araştırmaları- 6, 6, 155-163.
- Ürgüplü, S. H. (1965). Dil Devrimi. Türk Dili, 170, 68-70.
- Yiğitoğlu, A. K. (1943). "IV. Türk Dil Kurultayı Toplantı Tutalgaları". Alaaddin Kırıl Basımevi, Ankara.
- Zeren, Z. (1943). Tıp Terminolojimizdeki Reform. İçinde "IV. Türk Dil Kurultayı Toplantı Tutalgaları", Alaaddin Kırıl Basımevi, Ankara.